

Néhány érdekesebb hangtani, alaktani, mondattani adat az őrségi nyelvjárásból*

Nyílt *e* hang a köznyelvi *é* helyett az egy- és kéttagú névszókban

A jelenség az Ipoly észak–déli folyásától keletre eső területeken, Heves, Borsod nem palóc jellegű vidékein, az északkeleti nyelvjárásban, délkeleten, Erdély keleti részein, majd az ország dél-nyugati területein mutatkozik meg, egy-két morfémában legalább változatként az egész nyelvterületen jelentkezik: IMRE, MNyjR. 224–5. — IMRE S. anyagát a MNyA.-ból veszi.

A legelső jó és megbízható adatok a SzamSz.-ban. Az irodalomból még említendő MÁRTON GYULA, Adalékok az *é* : *e* ($\sim \acute{e} \sim \bar{e}$) megfeleléshez a székely nyelvjárásban: MNyj. 16: 11–7, LIZANEC P.–HORVÁTH KATALIN: A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól: MNyj. 24: 3–17.

a) Csak azon őrségi és hetési adatokat emelem ki a MNyA. és az ÓHA. anyagából, végül az 1986-os, 87-es és 88-as gyűjtésemből, amelyek jelentősebbek és ma is használatosak.

A *jég* szó nyílt, rövid *e*-vel egyetlen kutatóponton szerepel a MNyA.-ban a hetési Bődeháza (B–28) [a gyűjtő: VÉGH, a lexikális kérdésekben DR. LŐRINCZE LAJOS, az ellenőrző: IMRE] így: *gyek*, *gyeg*, de uo. *gyiék* is. Mind a három egyenlő társadalmi érvényű, nem kihalt. NEMESNÉPI ZAKÁL GYÖRGY is jelezni akarja, hogy van olyan változat, amelyben diftongus van, persze ő műszót még nem ismerhetett: „ugy szintén az Eörségghi Ember mikor ezt mondja: *Gyeg* — *Gyiég* vagy *Gyeeg*” (Eörségghnek Leírása 78). Az én régebbi megfigyelésem szerint az Őrségben általában csak a toldalékolt alakokban van meg a nyílt *e*. Pl. *Gyeges a tuo nehez főtörnyi*. Alapalakban a *gyiég* a szokásos. A MNyA. szerint a B–16-os Szentgyörgyvölgyén: *gyiég*, a B–10 Zalaháshágyon: *gyiég*, a B–3. Viszákön: *gyiég*. A MNyA.-ban a *jég* lexikális címszó.

Burgenlandban, Középpulyán (Au–1.): *gyiég*, Felsőőrön (Au–2) *Dzsiég*, *gyiég*, Alsóőrön (Au–3.): *gyiég*, Őriszigeten: (Au–4): *gyiék*.

Ennyit tud erről eddig a magyar nyelvjáráskutatás. Én is így láttam 1988 szeptemberéig. Ekkor ugyanis az őriszentpéteri *csibeétetübe*, a tsz baromfitelepén

* Az úgynevezett akadémiai dolgozatom 281 lap. Ehhez járulnak rajzok és fotók. Ezért értekezésem fontosabb részleteit külön-külön közzéteszem.

előkerült a *gyekcsap* 'jégcsap' a *gyeg* alak. Itt is segített a sokat emlegetett Gömbös E. és Németh Gyuláné Zsuponics Erzsébet (48 é.), a következő nap a magnetofonba is bemonta: Példamondatok: *Mekkora (gyekcsap) van, hosszú t'él lesz.* [Wülfinger Józsefné szokta mondani.] (*Gyek*) *fagyott az östökre 'a zsuppos házak ereszére'. Csupa gyeg v^uót az ut.* — Őriszentpéteren a Siska szeren, 1988-as tartózkodásom utolsó napján találkoztam egy kitűnő adatközlővel, Obál Ödönné Mihály Gizellával (65 év). Ő sosem említette a *gyeg* alakot. De sokszor elmondta a *gyeges* ut, *gyeket* evett, tehát a toldalékolt alak hagyományörző. Nemcsak Kercaszomoron meg Szalafőn, de Őriszentpéteren is az idősebbek közül még elég sokan mondják a nyílt *e* magánhangzós alapalakját is. (A *gy*-ről még újból írok a Jegyzetek a mássalhangzók köréből című fejezetben is.)

A *gyekcsap* és a *gyeg* alakra Kercaszomorról és Őriszentpéterről is van magnetofonfelvételem.

Jelen dolgozatom javítgatása, a gépelő számára nehezen olvasható, beteg lapokat újra gépelve, véletlenül kezembe kerültek 1947 januárjában, tehát őrségi tartózkodásom első hónapjaiban Ispánkon készített feljegyzéseim. Nem a szóra kérdezve, hanem spontán elbeszélés folyamán mondta az akkor 16 esztendőes Gorza Gyöngyi: „*Ténnap réggē (sic!) hogy akartam behozni vizet, kint hatytam a fojj^uön (sic!), telle v^uót mint fagyva. Szent Isten, mind gyeg!*” — De arra is van példa, hogy a köznyelvi hatás következtében az idősebbek beszédébe is becsúszik egy-egy viszonylag újabb alak, ezt mutatja, hogy ugyanazon alkalommal a 16 éves G. Gyöngyi körülbelül 70 év körüli nagyanja, Gorza Elekné ezt mondta: „*A tudományⁱer szenyvedni kell (sic!), aszt a gyⁱèg (sic!) nēm vüszí e mēg a záporosü.*” — A hagyományos archaikus *gyeg* és már köznyelvhez közeledő, de a szókezdő *gy* hangot megőrző *gyⁱèg* jól megférnek egymás mellett.

b) A *gyeg* szóhoz hasonló a *szeny* sorsa is. Ezt azonban már a MNyA. adatai és friss gyűjtésem alapján mondom el. Lássuk előbb, mit mond a körülbelül 40 évvel ezelőtt gyűjtött adattár. A köznyelvi *szén* lexikális alak, tehát ritkább hálózatu a gyűjtése is. Érdekes azonban, hogy még ez a viszonylag ritkább hálózat is jól megmutatja a nyelvi valóságot. Nagy atlaszunk A kockájában az *é*-s, tehát a köznyelvi alakok találhatóak, persze az *é* fonéma itt *iè* alakban realizálódik, az adatközlő hallása, appercepciója, így nyelvjárási tudata is fonematikus természetű. A B kocka jobb oldalán szintén *é* : *iè* realizáció szerepel, de az Őrségben és annak szélén a *szeny* dominál, és annak kisebb hangtani változatai. A burgerlandi Felső- Au-2 és Alsóórön, Au-3, továbbá Őriszigeten Au-4 *szeny* (és apróbb, nem a tőhangzóban jelentkező hangtani változatai), az őrségi Viszákon B-3, Szentgyörgyvölgyén B-16, és az inkább már a göcsejhez húzó Zalaháshegyen (B-10) *szeny*. Viszákon szerepel a *szeny* mellett *szieny* változat is. Ezen adatok ismeretében 1986-ban és 87-ben kerestem a *szeny* alakot az Őrségben, de kezdetben nem hallottam. Még a „bölcs” Szabó Sándor informátorom is majdnem félrevezetett. Szabó S. szerint Őriszentpéteren csak *szien* ~ *szieny* van, csak a toldalé-

kolt alakokban van meg a *szenyet*. Ismét kiderült a latin közmondás igaza: *unus testis, nullus testis*. Előbb Kercaszomorón a 69 éves özv. Pongráczné Papp Margit mondta bátran, habozás nélkül a *szenyvasalu* alakot. Óriszentpéteren a számomra már híressé vált *csibeëtetübe*, a tsz baromfitelepén beszélgetés közben is előkerült a *szeny*. A nagyon intelligens és érettségizett Németh Gyuláné Zsupponics Erzsébet emlékezett először a *szeny* alakra, azután megemlítette, hogy az öregektől még sokszor ma is hallja így: (*szeny*). A magnóba is könnyedén, erőltetés és rákérdezés nélkül bement. A nagy és vidám társaságban késő esti órában pálinkát és kávét fogyasztva 10 óra felé (éjszakai műszakban) az is kitudódott, hogy Óriszentpéteren még a *darabos(szeny)*, sőt még a *pogácsa(szeny)* 'brikett' alak is megvan. E példám bemutatásával nemcsak az volt a célom, hogy hagyománymentő legyenek, de azt is jelezni kívánom, hogy az archaikus alakot néha ki kell bányásznai, mivel erősen kihalófélben van, hirtelen nem jut az adatközlő eszébe, nem kerül a nyelvére. Ámde, ha egy kisebb társaságban valaki kiejti az igen archaikus alakot, akkor a többiek kórusban zengik, nemcsak így hallják, hanem néha még maguk is így mondják.

A *szeny* felvétele jelen dolgozatom adattárába tehát nem csupán hagyomány-őrző alak, hanem módszertanilag is rendkívül érdekes, hogy néha milyen nehéz egy archaikus alakot „kiverni”, kibányásznai, pedig az illető hely nyelvjárására igen jellemző. Megéri tehát a sok fáradságot. A „Vas megye földrajzi nevei”-ben több földrajzi név őrzi a *szén* szónak *szeny* alakját, például Farkasfa: Balogh *szenyégetüje* Ds, e. A tulajdonos vejének családnevéről. Ispánk: *Szenyégetü* S, e, r.

c) Már viszonylag sokkal könnyebb eset az *eszre vész* szókapcsolat. A köznyelvi *ész* szó toldalékolt alakokban így hangzik: *eszre ész*, *eszembe jut*. Ezek még nem is kihalók, hanem főalakok. Sőt az *eszembe jut* mellett hallható, bár kihaló az *eszembe (gyut)* is. [A *gyut* szó azért került zárójelbe, mert kihaló.]

d) Az egytagú névszótövek közül ma is él az Órségben a *mesz* 'mész'. Ez még nem kihaló, hanem fő alak. Óriszentpéteren kívül Szalafőn és Kercaszomorón is feljegyeztem. *Gyorsan uójtúódott a m e s z , ièè meg'égétt. Jaj de rossz ez a m e s z .* Kercaszomorón ezt is felírtam: *Gy^uöt-mént, akinek s^uó van a fenekibe, vagy m e s z van a fenekibe.*

e) A köznyelvi *hétfő* szónak megfelelő hagyományos *hetfè* alapalak már erősen kivesző, a *hiètfü* a gyakoribb, még Kercaszomorón is így jegyeztem fel. — Ámde a ragozott alak ma is őrzi a régi változatot. Több adatközlőtől jegyeztem fel Óriszentpéteren. Továbbá Szalafőn is, például özv. Belső S.-nétől: „*Maj h e t f e n* 'hétfőn' *mékcsinyállok.*” — Viszont érdekes, hogy az alaktanilag nem ebbe a csoportba tartozó *ketéd*, főleg toldalékos alakban virulens.

A köznyelvi *kéz* szó is *k'èz* az Órségben; *j^uò, ha k'èz n á van.* A toldalékos *kezze*, tehát a főhangzó nyílt *e* hangzóval még erősen áll.

Nem ebbe a csoportba tartozik, inkább alaktani kérdés, de megemlítem, hogy az órségi nyelvjárásban *t'èf^uò ~ t'èf^uò*, de: *téj*. Szalafőn a MNyA. szerint

kihalóban megvan a (*tiěj*) is. Felsőőrön *tie* ~ *tej*. Szalafőn a *mezzün* teheneket őrző Zsoldos József ezt mondta: *Estelénkint az v^uòt a j^uò vacsora, a j^uò alut t e j*.

f) A kéttagú névszótöveket nyílt *e*-vel nemcsak az öregek, hanem a középkorúak is használják: *fenek, hordufenek, fazikfenek, kerek* 'kerék', *keves, nehez, szemet, tehen, vereb*, de: *szek'èr*.

Akkor vasatatom köllött, a szekeret a bognárho, etörött a k e r e k 'kerék'.
— *Nincs neki n e h e z z è* 'nem nehéz neki' — *Az idin n e h e z lesz kapányi, mert küjecsés f^uòdbe kerül a kukorica*.

Rövid *i*-zés a hangsúlytalan helyzetben és a toldalékokban

a) Hosszú zárt *i*-zés az Őrségben tudvalevően nincs.

„Az őrségi és hetési diftongusrendszer és a vele kapcsolatos kérdések” című cikkemben (Bárczi-Eml.: NyelvtudÉrt. 40. sz. 369–72) felsorolom azokat a típusokat, ahol rövid *i*-ző alakokat találunk.

Rövid *i*-ző alakok: A) a tömorféma nem első szótagjában: *árnyik, beszid, legin, szëgin, beszid, beszil* stb. — B) toldalékok előtt az *eke* — *ekét* típusú tövek (l. VÉGH: MNy. 51: 252–8) ragozott és képzett alakjaiban: *ekit, ekik, fejszit, fejszik* stb., továbbá a *keze* — *kezét* típusú relatív tövek ragozott alakjaiban: *kezit, kezive*, végül a nyílt *e*-re végződő tövek ragozott alakjaiban is: *kemënce* — *kemëncit, szërëncse* — *szërëncsit. Böske* — *Böskit* stb. — C) toldalékokban az *-é* határozóragban: *melli* vagy *mellejè, közì, felì*; az *-nkint* határozóragban: *naponkint* stb.; az *-ék* tárgyas ragozású többes 3. személyű igei személyragban (múlt idő és felszólító mód): *èttik, ègyik*; az *-éték* többes 2. személyű személyragban (múlt idő és felszólító mód): *èttitèk, ègyitèk*; *-él* egyes 2. személyű múlt idejű és felszólító módú igei személyragban: *ètti, tégyi, mièszti*; a *-né* feltételes módjelenben: *én mënnik, te mënni* 'te mennél', *én vënnim*, a feltételes mód tárgyas ragozású többes 3. személyben ezt találjuk: *vënnèjik, ënnèjik*): az *-é* birtokjelben: *Pistáji, öccsiji, kiji* vagy *kiejji*; az *-és* főnévképzőben: *húlis, kerittis*; az *-ény* elhomályosult főnévképzőben: *kötin, mellin*; a *-mény* főnévképzőben: *sütemin*; a *-né* asszonynévképzőben: *biruni, Kovácsni*.

Nincs *i*-zés az Őrségben a fent jelölt hangtani helyzetben a következőkben: A) Nyílt *e*-ző alakokat találunk a következő szótövekben: *kerek* 'kerék', *cserep, szemet, vereb, keves, nehez, tehen*. — B) Hangsúlytalan helyzetben is *-é*-ző, azaz (*ie*-ző) alakok vannak a következő tőszavakban: *borbiè, dicsièr, egièr, ièfièbe* 'éjfélkor', *fejièr*, vagy *fejjièr, gyükièr, igièr, itièl, kënyièr*, vagy *kënnyièr, tányièr*; továbbá a *-fèle* és a *-ség* képzőben, például: *sokfièlè, szeginsieg*. A köznyelvi *-ért*, vagyis az őrségi *-iert* ma az *ièr* alakban gyakori, de megvan az ősi *-it* változat is, például *p'èzit* (ÓHA.). A köznyelvi *-dögel* képző az Őrségben: *-dögel*,

a végén nyílt *e*-vel ma is: *üdögel*. 1987-ben is megkérdeztem. *Az Emil csak ü d ö g e l a sarogba, sènkihè nèm sz^uól sèmmít, még van tùmmedvè* [azaz rossz kedvű].

A fent jelzett cikkemben lábjegyzetben a következőket írom: A fenti adatokat régebbi őrsegi feljegyzéseim közül vettem. Cikkem megírása előtt az adatokat ellenőriztem Szalafőn Belső Sándor 43 é., Zsoldos Jánosné Bata Lidia 70 é., Pankaszon özv. Németh Gyuláné Mihály Szidónia 68 é., Viszákön Mihálka Kálmánné Sebők Mária 66 é., adatközlőkkel. Az ellenőrzés során sok hasznos tanácsot adott Gál Józsefné ispánki származású tanárnő (Művelődésügyi Minisztérium). Helykímélés céljából a pankaszi és vizsági nyiltabb *e*-zű és zártabb *a*-zó alakokat nem írom ki külön.

IMRE SAMU a MNyJR. című nagy monográfiájában, amely adatait a MNyA. adataiból veszi, a szentgyörgyvölgyi B-16 és az Au-2 Felsőőr szavait kiírja. Én e kitűnő példákat helykímélés céljából most nem írom ide. Megjegyzem viszont, hogy Szentgyörgyvölgyén a MNyA. I. részének anyagát VÉGH J. kérdezte, a II. részét LÓRINCZE L. Az ellenőrző: IMRE S. volt.

A zárt rövid *i*-zés az őrségi nyelvjárásnak ma is markáns vonása. Nemcsak az öregek, de a középkorúak beszédében is megvan. Mivel a toldalékokban sokszor szerepel a hang, a folyamatos beszédben gyakran hallani. Az ÓHA.-ban szerepel a 14. sz. térképen a *szegény*, 16. *átmennének*. 17. *tegyétek*. 18. *ettél*. 146. *felvenné*. 160. *megenné*. 164. *kötné*. 90. *disznóölésre*. 93. *vetés*. 94. *vetés-kor* címszó.

Az 1986-os és 87-es őrségi tartózkodásom idején nemcsak figyeltem a jelenséget, hanem rá is kérdeztem; az *egyi*, *egyték*, *vügyi*, *vügyiték*, *tégvi*, *tégyiték* erősen állnak. Például *T è g y i a tüzre, mer elalszik. — Mènnny a b^uödba, v è g y i k è t k i l a s^uöt, három kila cukrot!* — Az *ètti* 'ettél', a *gyütti* 'jöttél' szintén szívósak. A *nyerti* 'nyertél', az *ètti* 'ettél' alakokat már ZAKÁL GY. is említi (i. m. 75). — Az ÓHA.-ban szereplő *mègènni* mellett azonban ma már a *mègènniè* alakot is (feltételes mód, tárgyas ragozás egyes szám 3. személy) hallottam 1986-ban, 1987-ben, 1988-ban. Lassan kezd ez is terjedni. Ez a köznyelvies alak.

Az ÓHA. megfelelő címszavainak kommentárjában megírtam, hogy az *ètti* és *egyi* típusú alakok azért roppant értékesek nemcsak nyelvjárástani, hanem nyelvtörténeti szempontból is, mert a múlt idő és a felszólító mód egyes szám 2. személyében a rag a magyarban eredetileg nyílt volt. Ezt mutatják a következő példák: *èttel*, *ègyel* (MNyA.), *àttal*, *keⁱrtel*, *mèntel* (NyT. 18: 503, 21: 361).

Az *ègyiè*, *ègyiètek*, *tègyiè*, *tègyiètek*, a *vègyiè*, *vègyiètek* alakok az *i*-s alakok helyett ma már lassan kezdenek terjedni a fiatalok beszédében. Így nyilatkozott erről külön-külön megkérdezve a két hűséges és rendkívül nagy nyelvjárási tudattal rendelkező adatközlőm, a 65 éves Zsohár Ist-

ván és a 70 éves Szabó Sándor is Óriszentpéteren. A feltételes módban a *hinik* mellett a *hivni'èk* 'én hívnék' alak is kezd lassan terjedni.

Az *ènni*, *ètti*, *ègyi* helyett az *ènni'è*, *ètti'è*, *ègyi'è*, ugyanígy a *tègyi* meg a *tègyitèk* helyett a köznyelvi *tègyi'è* meg a *tègyi'ètèk* térhódítása — a köznyelv hatására —, ahogy már írtam is, érthető, hiszen az *ènni'è* és *ègyi'è*, továbbá az ilyen típusú alakok csak közelednek a köznyelvihez, de még nem teljesen köznyelvi, mert a rag végén hiányzik a szótagzáró *l*. — Egy kicsit más természetű már az, hogy az archaikus *hivnik* (feltételes mód jelen egyes szám 1. személyben) mellett csak kisebb mértékben terjed a *hivni'èk* [tehát már *v*-vel]. Az egyik óriszentpéteri „informátorom” Zsohár István is említette, hogy a fiatalok már a *hivni'èk* alakot is használják. Persze, annak objektív, tényszerű megállapítása, hogy ez a terjedés milyen mérvű, a fiatalság milyen nagy száma alkalmazza, nagyon nehéz. Ehhez több helyszíni passzív megfigyelés volna szükséges. A „falu” nyelvének tanulmányozása — közismerten — nehezebb, mint a helyi nyelvjárásé.

Hasonló természetű kérdéstről számolok be a következőkben.

A jelentő mód múlt idejében a többes szám 3. személyben a tárgyas ragozásban az Őrségben: *-ik* a személyrag. Még 1947 elején Ispánkon jegyeztem fel a következő mondatot: *K'èrèm, azok a j^oo reszpáru'fazikok* ['rézből készült, a mosásnál használt, a pároló víz forralására használt edények'] *nincsenek mámmo meg, a háboruba* [tudniillik az első világháborúban] *összeszèttik* (Németh Elekné Mihályi Lina, jóval 70 évvel felüli adatközlőtől származik). Ez az igealak, vagyis *összeszèttik, megvèttik* stb. így hangzik általában mindenütt az Őrségben, ahol megfordultam.

Ennek ellenére előfordul, hogy egy-egy nagyon öreg adatközlő azt fitogtatván, hogy tud ő „finoman” is beszélni, olykor a köznyelvi *-ék* ragot használja, ez persze diftongusos alakban realizálódik az Őrségben. 1947-ben a Pankasz község melletti Pácud pusztában a 90 éves Gréczi József így mondta: *ütötti'èk-verti'èk*.

[Szokatlan az, hogy az adatfeltáró, elemző részben a következőkben hosszan idézzek két elbeszélésből; de ezzel rá akarok mutatni, hogy az adatközlő csak néhány helyzetben használ köznyelvi alakokat.] Ilyenek: 1. A jelentő mód múlt idős többes szám 3. személyének ragja tárgyas ragozásban: a hagyományos nyelvjárási *-ik* helyett: *-k*, pl. *ütötti'èk*,

2. rövid *i*-ző alak helyett *i'è-ző*, például *fejszi'ève*, a nyelvjárási *fejszive* helyett, a hagyományos nyelvjárási *szomszidokat* helyett: *szomszi'èdokat*. Az ilyen példák után horgas zárójelben a sic! figyelemfelhívó alakot használom, és a köznyelvi mellett megadom az archaikus, nyelvjárási alakot. Egyébként az elbeszélő — a most említett köznyelvi alakok kivételével — a hagyományos nyelvjárásban beszél. Főleg az első, a fentebb említett 90 esztendő Gréczi J. szép archaikus nyelven mondja el élete egyik fontos és nehéz élményét. Az elbeszélés stílusa szaggatott, észrevehető a nagy izgalom oly hosszú idő eltelte után is.

„Avve osztán *ëccër hitták* (sic! őrsgiesen így volna: *hiták*) *kü*, *vét* rá valamit, *mëntek ki a telekën*. *Alikhogy kiétek a v^üögyön*, *ot lëfokták*, *vertiék* (sic; nyelvjárásosan így hangzana: *vertik*), *lë a bundát fejsziève* (sic!, nyelvjárásosan így volna: *fejszive*.) *Úgy levertiék* (sic!, nyelvjárásosan így volna: *lëvertik*) *hoty hátul elesëtt, hátul lëmënt*. *Akkor a feleségë monygya, aj is odamënt, osztán aszt is ütöttiék-vertiék* (sic, nyelvjárásosan így volna: *ütöttik-vertik*). *Az embertü asz kérdësztiék* (sic!, nyelvjárásosan így volna *kërdësztik*) *hoty hova tëtte a birkát, há tëttiék* (sic!, nyelvjárásosan így hangzana: *tëttik*); *de nem is tudott rulla*. *Tudom is, hogy nëm tutta*. *Addig ütöttiék-vertiék* (sic!, nyelvjárásosan így volna: *ütöttik-vertik*), *mig még nëm hat 'halt'*. *Az asszond behuszták a házigba 'házukba'*. *Eggyik szál haját lëvakták, de a másigba nëm vágtag bele, a haja fokta fö a fejsze iëlit*. *Mëg így is belemënt ám, de annyira miëksë*. *A fejbe is beváktak, de miëgis kilendzvenhat iëvig iët*. *Sokat szienvedëtt, iën ápogattam, sënki más nëm v^üöt a házná*. *Bizony soká gy^üögyut még valuságosan*. *Köllött ëty fël iëv neki*. *Kiësbë oszt evëttem*. [Ën] *a lovakho mëntem, azokat kerestem a rëtën*. *Ot hallotam, hogy: „Üzsd az anyád!”* — *Mikor osz vertiék* (sic! nyelvjárásosan így volna: *vertik*), *hazaszalattam*. *Hád gondutam, hogy 'hogyan' mënnyek iën oda köpesz kiëzze* [jelentése ez: 'üres, szerszám nélküli kézzel' (Megjegyzendő még, hogy a nyelvjárás alak: *kezze lenne*)].¹ *Engëm is lëütnek*. *De uty hallottam, hogy engëm is le akartak ütni, hogy në tuggyam*. *Bemëntem Lövüre*, [Zalalövö községbe], *panduriër, orvosiër*.

Az olvasó figyelmét felhívom az igen archaikus *házigba 'házukba'* (vö. MÁRTON GY., Magyar nyelvjárásan. Cluj. 1972). Szükségesnek tartom még a következők közlését: a fenti drámai feszültségű elbeszélést egyéni, magam alkalmazta gyorsírással rövidítésekkel jegyeztem le. Az elbeszélőt élménye elmondásában nem szakítottam félbe. A közlést a mai átírással formában, tehát nem az 1947-ben használatos grafikai eszközökkel adom (V. J.).

Ezután közzéteszek még dolgozatomban egy szintén az őrsgéi tartózkodásom elejéről, 1947 januárjából származó elbeszélést az akkor 82 esztendőös özv. Tóth Sándorné Könye Juliánna őriszentpéteri lakos előadása nyomán. Az elbeszélést azért veszem be jelen dolgozatomba is, mert a köznyelvnek megfelelő *ütöttiék-vertiék* itt is előfordul. Az alábbiakban következő elbeszélést más őrsgéi szövegekkel együtt a MNy. 46: 280 alatt közzétettem. A grafika tehát az 1940-es évek végén szokásos átírásokat követi, pontosabban mondvá a PAIS DEZSÓ átírási módján semmi változtatást nem eszközöltem. Jelen dolgozatomban most csupán

¹ A *köpesz keze* megértésére közlöm a TESz. adatát 1831-ből: „*köpeszt, köpeszti*: Evolvat, nudat, separat a cortice, nucleo, putamine” sz. Kreszn. J.: 1. 1831: *kopasz*. Vö. még Kiss J.: NytudÉrt. 103. sz.: *köpeszt* (i. m. 48). A *tökmakkköpesztü* szó ma is élő alak az Őrségben.

egy-két tájszó nagyjából kikövetkeztethető jelentését fűzöm hozzá.

Farkasok

1. *Farkasos üdü vuot, annyija vuotak, hogy begyüttek ide a hászho. A riégi üdübe ollan naty keritët házog vuotak², hogy oda a farkasok nem mēnteg be. Ahun ié laktam elsübe, az is ollan naty keritët ház, oda nem jöhetett a farkas. Hát ot nagyon ugat a kutya, mēk s i é k o d i k 'visít, szüköl', hotyhát osztám, mongya a bátyám, hogy esz farkas, farkas bánca a kutyát. A kutya oda beugrott az is, iés az ajtu betellett utánno. Osztám bem maratt a kutya meg a fárkas is az udvarba. Nahát osztám abba maratt, mer nem gonduták, hoty farkas. Hanēm mikor rēgge a disznuknak ēnni vüttek, hát osztán az ién napam asz monygya az urának, a tezsviérgyinek: Tē Dani, eriggy, a Szalárok (azaz 'a Szalárek, a Szalár családék') kutyája id van, hajzsd e! A disznuknak nem mērtē neki adni az iételt, mer akkor is od vuot a s o r o g b a 'sarokban' [tudniillik a farkas], a szēmēji mint a tűz iétek a s o r o g b a . Az osztán mēnt kü. Az ám, asz mongya, de nem a Szalárok kutyájo, hanēm farkas. Akkor osztán összehitták (sic! nyelvjárásosan: összehiták, rövid t-vel) a szomsziédokat (sic! nyelvjárásosan: szomszidokat), iés osztán, ki mive tutta, ollan öldöklü szērszámokka, d á r d á v e , v ē l l á j j e , aki mive iértē, ütöttiég, verttiék (sic! nyelvjárásosan: ütöttig, vertik).³*

Búcsúzva a farkasok érdekes és izgalmas történetétől, az olvasót figyelmeztetem a MNy. 46: 280. lapján írottakra: „Szövegeimet öreg emberektől jegyeztem le, mégis az ő beszédükbe is belecsúszik egy-egy köznyelvi alak. Így a köznyelv egy-ségesítő hatására ugyanazon egyéntől származó szövegben is akadnak vegyes alakok”. [Jelen dolgozatomban ritkítottam. V. J.]

A *dárda* szót 1947 óta sokszor hallottam Óriszentpéteren, de ma már senki sem tudja megmagyarázni, hogy milyen volt a szűrő, öldöklő szerszám. Zsohár István ezt mondta: Az őrségi határőrök is használták a dárdát. — MARKÓ I. Kiskanizsai szótárában ez olvasható: „Az éjjeli örök egykori hosszú nyelvű hivatalos fegyverzete”. Az ÉKsz. ezt a jelentést adja: „hosszú nyelvű, fémhegyű hajító és szűrő fegyver.”

Adatfeltáró és elemző fejezeteim szerkezeti képét megtörte a két érdekes őrségi elbeszélésnek ilyen bő terjedelemben való közlése. Lehet, hogy olvasóim közül egyesek eljárásomat nem tartják majd helyesnek. Én azonban fontosnak ítélem

² A régi időben úgy építkeztek, hogy a telek teljesen körül volt véve épülettel. A lakóházzal szemben volt az istálló, az egyik oldalt volt a pajta, a másik oldalon pedig az ólak, középen volt a trágyadomb.

³ A zárójelbe tett nyelvjárásias alakokat jelen dolgozatomba írtam be magyarázatul.

meg hosszabb töprengés után is ilyen értelmű döntésemet. Nem árt, ha az olvasó nem csupán „desztillált formában”, a szövegkörnyezetükből kiszakítva látja a kutató által kiválasztott nyelvi alakokat, hanem azt is, amiből a kutató válogatni kénytelen, vagy szebben fogalmazva: illetékes.

Módszertani szempontból fontosnak vélem ama következtetésemet, hogy a kutatonak, ha a nyelvállapot régiesebb voltát akarja bemutatni, nem szabad csupán a nagyon öreg embereknek a kutató, a Budapestről jött nadrágos ember előtt tett első vagy egyszer elhangzott kijelentéseire és közléseire támaszkodnia. Nem az életkor számít, hanem a bölcsesség, a helyes nyelvi és nyelvjárási tudat a fontosabb. Sok-sok ember adatközlő beszédét, főleg a spontán beszélgetések alkalmával elhangzott szabályszerűségekből figyelve tudja a kutató egy-egy helyi nyelvjárás, vagy nagyobb nyelvjárási egység, például a nyelvjárás nyelvtani szerkezetét, a *langue*-ot kihámozni, vagy legalábbis megkísérli azt felderíteni, de az adatokat nem kozmetikázva és a közös nevezőket keresve. A *langue*-ot az elhangzott és türelemmel, figyelemmel feljegyzett, (több adatközlő kijelentését egyeztetve rögzített) *parole* tényekből kell összeállítanunk. Hiba még így is történhet, főleg, ha a kutató nincs abban a szerencsés helyzetben, hogy anyanyelvjárását tanulmányozza, szülei, közeli rokonai okos tanácsait és figyelmeztetését meghallgathatja. Ha a kutató nem néhány napi terepmunka után foglalja össze tapasztalatait, hanem hónapokig, sőt egypár évig töpreng, kérdez, munkája célját jól megértő „informátorait” faggatja, akkor bizonyára ritkábban fordulnak elő olyan meglepető kijelentések, mint amire több példa is volt a magyar népryelv kutatásának történetében. Elég, ha csupán PLÁNDER FERENCnek a göcseji nyelvjárásról 1832-ben tett híres kijelentésére utalok, amelyet GÖNCZI FERENC, aki nemcsak szorgalmasabb és tehetségesebb volt, mint PLÁNDER, 80 évvel később már szükségesnek tartott megcáfolni (Göcsej s vele kapcsolatosan Hetés ismertetése. Kaposvár, 1914. 488).

Eme látszólag kitérő után, amit én nem tartok annak, rátérek a pankaszi Pácud pusztai 90 éves Gréczi József és a 82 éves őriszentpéteri özv. Tóth Sándorné Könye Juliánna elbeszélésében egyaránt szereplő: *ütötték-verték* alakok értékelésére.

Az *ütötték-verték*, a *szomszédokat*, a *fejszëve* alakokat én az Őrségben 40 esztendő alatt csupán a két idős adatközlőtől hallottam, másoktól sohasem; az „összesztették” féléket pedig gyakran. Meg vagyok győződve, hogy sem Gréczi, sem Tóthné nem akart engem félrevezetni, vagy becsapni. Az ő nyelvi tudatukban nyilván megvolt az iskolában hallott vagy esetleg tanult, talán az Őrségbe más vidékekről odakerült értelmiségiek nyelvhasználatában szereplő köznyelvis alak is.

A magam megnyugtatóására, töprengéseim után meg is kérdeztem az én higgadt őriszentpéteri adatközlőimet, az idősebb, a 70 éves Szabó Sándort és a hozzá hasonló korú, a 65 éves Zsohár Istvánt, hogy hallják-e, vagy pedig hallották-e kör-

nyezetükben a fent idézett alakokat. Egyöntetűen válaszoltak, hogy ők maguk e formákat nem mondják, arra sem emlékeztek, hogy ezeket másoktól hallották. — Az *egyjè, egyjètek, vügyjè, vügyjètek* stb. alakok terjedésére pedig éppen ők is figyelmeztettek. Még a 85 éves özv. Szabó Ferencné Galambos Olga előadásában sem hangzottak el ilyen alakok, noha Szabóné nemcsak az igen archaikus alakokat szereti emlegetni, hanem nagy olvasottsága révén egyébként több nemcsak köznyelvies, hanem tiszta köznyelvi alakot is mond.

Mindezek alapján kellő bátorsággal és határozottsággal merem állítani, hogy még Óriszentpéteren, az őrség turista központjában, ahol pedig a köznyelvi hatás legerősebben érvényesül, sem szorultak háttérbe, nincsenek kivessző- vagy kihalófélben az *összeszèttik, ütöttik-vertik*-féle alakok. Ugyanakkor az *egyjè, egyjètek, ettjè, ettjètek*-típusok terjedőnek minősítendők. Veszélyes tehát a gyors és felületes általánosítás.

Egy közbeeső, továbbá kissé hosszas elmélkedés után szükségesnek vélem az olvasót figyelmeztetni, hogy a fejezet címe: Rövid *i*-zés a hangsúlytalan helyzetekben és toldalékokban.

A köznyelvi vagy regionális köznyelvi hatás fejtegetése után térjünk vissza a hagyományörző, archaikus alakokra!

Néhány példa, friss példa 1986-os és 1988-as gyűjtéséből: (*ny^uötti*) *n^uötti*. Például (*Ny^uötti*) *v^uona, létti v^uona katoná!* — *gyütti*. Például *Hitalak, m'èr nèm gyütti?* — *Dics'èrt*. Például *Dics'èrt epèrgyinek nè vügyi naty kászlit* 'berek- vagy cserfahéjából összetákolt, cipelésre szolgáló alkalmatosságot'. [Az olvasónak: Ne tévesszen meg bennünket, hogy az OrmSz., a KiskanizsaiSz., a Szlavóniai (kórógyi), a Felsőöri, a Mihályi tájszótár: 'konyhaszekrény' jelentés adata. — Adatközlőim szerint a *kászli* szónak az Őrségben 'konyhaszekrény' jelentése is van, de van az általam az imént közölt jelentése is. — Ezt gondosan igyekeztem megvizsgálni több őrségi községben.] — *üti* 'ültél'. Például *Ma d'èlütán sèmmi sè csinyátá, csak üti*. — *futikony* 'futó, gyorsan futó'. Például *Futikony r^uókának sikos a sz^uörö*.

szèrèncse, szèrèncsije, szèrèncsis, szèrèncsitlen, — *Jó szèrèncsijè van*. — *Lássa Tanár Ur! Ojjan szèrèncsitlen gyerèk*. (Az adatközlő Óriszentpéteren Tóth Jenőné Szabó Juliska (70 év), Szabó Sándor húga volt. Eme adatot azért is idézem, mert az egyébként archaikusan beszélő Szabó Juliska a hagyományos *ollan* helyett már a köznyelvies *j*-alakot mondta, de ikerítve.

Még néhány friss feljegyzésem e témakörből:

mihik 'méhek'; *unokaöcsim*; *idin*. *Nèm tava* 'tavaly' törtint, *hanèm az idin*; vagy: *Nèm taval törtint, hanèm az idin*.

ègis, ègis domb 'földrajzi név' Óriszentpéteren a régi nagy református iskola mellett. Már 1947-ben hallottam e nevet. A dombról messzi lehet látni. Azt is hallottam az őriszentpéteriektől, hogy e dombról tűzzel adtak jelt, ha az ellenség

közeledett. Érdekes, hogy a Vas megyei helynévkötetben több faluban van *'ëgis*. Legtöbb helyt egy dombos vagy lankás területnek a neve.

ülis, házülis. Mikor a tatárok felégették a felut (Őriszentpétert), *nëm v^uòt naty falu, csak harminc házülis*. — A *házülis* jelentése körülbelül egy család birtokában levő területen épült házak helye.

d) Kiemelem még, hogy az őrségi beszédben az irányt jelölő határozószók, névutók és a melléknevek a köznyelvi *é-s* vagy *-e-s* alakokkal szemben gyakoriak az *i-s* végűek, sőt toldalékolt alakban is használatosak.

Néhány példa: *feli 'felé', feli^è*. Például *Rengetek feli v^uòtam az Őrségbe; felim, felejim 'felém'. Felejim në gyere több^è!* (Kercaszomoron özv. Pongrácz Antalné papp Margit, 70 éves); *föling 'fölnk' gyütt a fölhü; teli, de telle is*. — *Teli v^uòt velë*. — *Teli v^uòt itt orosz katonákke, lovakke* (Ispánk, Gorza Elekné nagymama, 1947) — *Ha telle ésszük magunkat, nëm tudunk alunyi; messzi, de megvan a messze, sőt a messzelebb párja is. A katolikus templomtu messzelebb avagy messzibre*.

A *mellé* névutó *melli* alakban gyakori. *Ü 'ülj' mellim és Üj mellim!*, de így is: *Mellejim is ühecc 'ülhetsz', ha akarsz. Ollan magas vagy, nëm tanának mellejid embért. A melli névutó mellett gyakori a mellejé is. J^uòzsi gyerek nagyon mellejé állott a munkának.*

kⁱèt heti 'két hete'

Az első, a hangsúlyos szóban nincs *i-zés*. A köznyelvi *széjjel* az Őrségben így hangzik: *szi èlle sz^uòr*.

A köznyelvtől eltérően néhány szóban *é* helyett zárt *ë*, máskor pedig nyílt *e*

a) Amikor 1946 őszén az Őrségbe kerültem, feltűnt nekem az ott gyakran használt *ehës 'éhes'* szó. Ez ma is erősen él. Megvan Felsőőrön is. *Ojjan ehëzs vagyok, mind a farkas!* Néhány őrségi példa: *Most ettem, nëm vagyok ehës*. A köznyelvi *megéhezik* így hangzik: *mëgehül. Mëgehütem. Mëgehütt, má kortyog 'korog' a gyomra*. E csoportba tartozik az *ëtkes*. Jelentése: 'éhes'. Például: *Ëtkesëk a malacok. A r^èc^èëjimek ollan falánkok, ëtkesëk*.

1987-ben Kercaszomoron jegyeztem fel *e* szót: *ëtlen 'nem éhes'* jelentésben. *Ollan ëtlen vagyok, nem vagyok ehës*. De megvan az Őrségben az *ëtlen* szokványos jelentése is. Például *Siasseték avve a f^uòzisse, mer ëtlen pusztul az embër*. — *Ollan ëtlen vagyok, mëgehütem*. Felsőőrön is megvan: *ítlen* *hsz. 'éhesen, evés nélkül'*. IMRE S. példamondata: *Nëm f^uòt mëg az ebid. Szegin dzserék ítlem mënt je ez oskolába*.

Talán *e* csoportba tartozik az *ëjtüzik* őrségi tájszó is. a szó jelentését nehezen tudtam megállapítani. Adatközlőim általában ezt mondták: 'megehül', azaz

'megéhezik'. Azt is mondta a most 62 éves Zsohár Istvánné Szabó Olga az *ejtüzik* jelentésével kapcsolatban az én kérdésemre: *megrokkantik*. Itt hivatkozom a tőle 1977-ben hallott feljegyzésemre. „Egyik csak, lë rokkanyik”. „Më grokkanyik a vacsora.” A *rokkanyik* tájszót közöltem: Nyr. 109: 182. — *Ejtüzzünk eggyet!* E mondat jelentését így értelmezem: 'Pihenjünk egyet evés közben, míg újra megéhezünk'. Egy adatközlőm azt is mondta, hogy az *ejtüzik* jelentése: kipiheni magát. — Az *ejtüzik* jelentésére egy másik példa: *Úgy j^uò lakott, de addig nem lesz jobban, míg még nem ejtüzik*. Ide írom Könnye Nándor közlését: *Ehitüzik: éhezik*. [Vajon helyesen adta-e meg Könnye a jelentést] „Had égyik csak, legalább nem ehitüzik még ollan hama [’hamar’]: Nyr. 1873, 374. Könnye adatát úgy idéztem, ahogy a jelzett helyen olvasható, csak a *hama* köznyelvi alakját adtam meg én.

Köznyelvi *i* helyén zárt *ë*

A régi Nyr.-beli közlésekben többször zárt *ë* (*é*-vel jelezve) olvasható a köznyelvi *i*-nek megfelelően. Például *nëncs* 'nincs', *fëam* 'fiam' (Nyr. 1873, 41), Az *ësten* 'isten' *fujcson még!* (Nyr. 1878, 133). Ennek a mai őrési beszédben nincs, vagy alig van nyoma. Csupán néhány keresztnévben volt zárt *ë* az *i* helyén. Például *Ëstuk* (ezt az idősek, 70-80 éven felüliek) néha még mondják. „Elübb így monták: *Ëstuk*, így is monták: *Ëstukom*.” Feljegyeztem természetesen kihalóként, hozzátennem erősen kihalónak a *Pësta* alakot is. — *mëllen* 'milyen'.

Egy fiatal, de kitűnő adatközlőm, a 34 éves Gömbös Emil mondta egy beszélgetés alkalmával: *Králkut* vagy *Kërálkut* 'királykút' (földrajzi név). Mátyás király itt járt és ivott a monda szerint.

A jelenség tehát néhány szóra korlátozottan megvan az őrési nyelvjárásban. Az ÓHA.-ban a címszavak a következők: 32. sz. *megvirrad*; realizációja *mëgvërad*: az *i*-t tartalmazó köznyelvi alakok []-ben terjedőként vagy változatoként szerepelnek.

A 32. térképen a köznyelvi *hirtelen* szó őrési realizációja található. Szalafőn: *hërtelen*, Óriszentpéteren *hirtelen* és (*hërtelen*), Kercaszomoron *hirtelen*.

Az 1986-os, illetve 87-es megfigyeléseimben többször szerepelt a két szó: a köznyelvi *virrad*, *hirtelen*. Úgy tapasztaltam, hogy az említett három községben, tehát Szalafőn kívül Óriszentpéteren és Kercaszomoron is él a *hërtelen* alak, de Óriszentpéteren és Kercaszomoron is kihalónak ítéendő meg. Friss adataim: *Hirtelen* (*hërtelen*) *halállā hat mëg*. Óriszentpéteri és szalafői feljegyzés. Még egy őrissentpéteri adat: *Këllünk fö j^uòkor, (vërradatko)*.

Végül e csoportba tartozik még a *kilincs* szó is. Óriszentpéteren és Szalafőn fő alakként szerepel az ÓHA. a 34. sz. térképen így: *këlëncs*, terjedőnek mindkét községben a [*kilincs*]. Kercaszomoron pedig csak a *kilincs* alak van a térképen.

Még néhány apróbb őrségi jelenség a magánhangzók köréből

a) A köznyelvi *szánt* ige magánhangzója az Őrségben régen *a* volt. Az ÓHA. 37. sz. térképének címszava: *szántó föld*. Őriszentpéteren, Szalafőn, Kercaszomoron, Bajánsenyén a fő nyelvjárási alak már a köznyelvi: *szántufüőd* (és ennek kisebb hangtani változatai). Az ÓHA. szerint is azonban kihalóként megvan a: (*szantufüőd*) is. A nyelvi helyzet ma sem változott. Friss adataim: (*szantuiga*), (*szantufüöd*).

b) A fa *hëjja* és *hijja*. [Mindkettő használatos. A *hëjja* változatot még nem érdemes kihalónak minősíteni.]

c) A köznyelvi *keserüe*ⁿ az ÓHA. címszava. Általában: *köserün*, *köserüen*, *köserüjen* fordul elő. 1986-ban, 1987-ben a szó régibb változatát is hallottam, mégpedig nem kihalóként: *köserven*. *De köserven sir ez a gyerek*. — Gyakran hallani a *köserves* szót is. *Jaj, de köservesen gyüttem haza a b^uòdbu*.

A *köserven* -n határozóragos alakjához hasonló a képzés: *sürven* a *sűrű* melléknévből.

d) *Mast*, *mastan* ma is élő alak, nem kihaló. Bár megvan már a *most* változat is. Friss példám: *M a s t a n temettünk éty hatfanhárom i^éves embért*.

e) A *gy^uògyul* mellett megvan a *gy^uògyil* alakváltozat is. Olyan sokat hallottam Őriszentpéteren és Szalafőn, hogy még nem szükséges kihalónak minősíteni. *Mindig monta* [tudniillik Zakál Bandi postatisztviselő], *“ò nēm gy^uògyil meg, pedig mēg ‘gy^uògyil hatott v^uòna*.

f) *gyojt* ‘gyújt’. Természetesen a *gyujt* is megvan. Példa a *gyojt* alakra. Ha valakire haragszanak, mondják: *A fejit mēg köllenē zsupponyi* [vagy *zsupp^uònyi* ‘jól megverni, mint a zsupnak szánt szalmát’], *asztán mēg ‘gyojtani*.

g) A köznyelvi *menyem* szó kihalóként él Szalafőn, Kercaszomoron, ritkábban Őriszentpéteren (*mönyēm*) alakban.

h) A tővégi magánhangzók viszonylag nagyobb mértékben megmaradtak, mint más nyelvjárásokban, például a palócban.

könyvbü ‘könyvből’. *Immár három esztendejē (gyár) iskolába, mⁱèk sē tud (könyvbü) efóttábo* ‘egy folytatában’ olvasnyi; (*lisztebü*); (*meccēvē*). *Hijábo montok, hogy mⁱèg nincs (kimeccēvē)*; *tányérat; fáradott, maradott, száradott; ‘èrēve, ‘èrēnē, kⁱèszittēvē, kⁱèszitēvē, mondova; Ha nēm gyön fagy, akkor megⁱèrēnē; evállottak ‘elváltak’; feküszik ‘fekszik’. Aszt irta v^uòt* [tudniillik Moldova György író] *az ‘òrsi^égi nⁱèpre, hogy izzattan, pizkossan fe k ü s z i k l e. Annyira lēgyalzza.*

Az ÓHA. készítésekor próbáltam néhány tővégi magánhangzós alakot gyűjteni, de címszónak nem lehetett megtenni, mert rákérdezéssel nem jöttek be az alakok.

i) A köznyelvi *kell* szó hangalakja az Őrségben általában: *köll*. Én régebben csupán *ö-ző* alakokat hallottam. 1986-ban és utána azonban Szalafőn a *kē* alakot is feljegyeztem. De Szalafőn a köznyelvi *fel* is régebben és több adatközlő beszédében ma is: *fē. Fē kē kenyi*. (Zoltai Ödönné Horváth Ida 31. é. Szalafőn született, ott lakik, de Őriszentpéteren a „csibeéttébe” dolgozik; a feljegyzés ideje 1989 augusztus). *Nēm k ē d^uőgozni mēnnyi*. (Özv. Belső Sándorné Laczó Aranka 64 é.; 1987). — *Át k ē szánnyi* ’át kell szállni’ *Körment feli* ’Körmend város felé’. — Őriszentpéteren Harcz Aladárné Horváth Szabina 57 é. asszony (1946 óta ismerem) emlegette nekem, hogy ő Szalafőről jött férjhez Őriszentpéterre, és ott Galambos Géza (akit én is jól ismerek, adatközlőm volt) gúnyolta őt, hogy a *fē* és a *kē* alakokat használta az Őriszentpéteren használatos *fő* és a *kő* helyett. — Ámde ma már Szalafőn is erősen terjed a *fő* és a *kő* alak is. Özv. Belsőné Laczó Aranka például ezt mondta nekem egyszer: *Fékelék, mer e k ő mēnnēm*. Ugyanő ezt is mondta: *Nēm köllött emēnnēm*.

1988-ban és 1989-ben, amikor magnófelvételt készítettem Kercaszomoron (Szomorócon), hallottam özv. Pongrácz Antalné Papp Margit 69 é. adatközlőtől: *Jaj de koszos ez a t^uóp* ’az ajtó közében lévő köszöb’), *mēk k ē l l e n ē mosni*. — *Fekügyünk lē üdübe, mer rēgge korán k ē l l kenyi*. — *Kukorikul a kokas, fē k ē l gyorsan kënyi* ’kelni’ (Kercai adat).

Még egy jó példa a zárt *ē-zős* alakok használatáról: „[A farsangi tréfás rönkhúzásról beszélve] *Elübb ugy szokták, hogy legv^ényeb lēánt mēg a legv^ényeb legint szokták fē j ü t e t n y i* ’felültetni’, *azog v^uótak párba a mēnyasszony mēg a v^uőlegin, uty huszták üket v^égig a faluba*”. [E farsangi tréfa a magnóra is fel van véve.]

A *fő kö kenyi* utolsó tagjával a *kenyi* kiejtésével kapcsolatban is van még egy fontos megjegyezni valóm. Őriszentpéteri adat: (*fő kö kⁱényi*) ’kelni’. Az *i* diftongusban az *i* alig hallik. Ez a legarchaikusabb változat. Szabó Sándor Őriszentpéteri „informátorom” szerint az öregek csak így ejtik. Szalafőn a kitűnő adatközlőm, özv. Belső Sándorné Laczó Aranka viszont a következőképpen: *fē kē kënyi*. Itt a *kényi e* hangja félhosszú: *è*. Az Őriszentpéteri *kⁱényi* és a szalafői, csak az özv. Belső Sándorné használta *kényi* (félhosszú *e*-vel) feljegyzése után Őriszentpéteren, Csödében és Kercaszomoron is rákérdeztem az alakra. A következőképpen látom: a (*kⁱényi*) már erősen kivesző, a szalafői (*kényi*) ritkának minősítendő; az általános nyelvjárási norma: *kenyi*. E megállapításomhoz Őriszentpéteri informátoraim, Szabó Sándor után Zsohár István, Gömbös Emil véleményét is megkérdeztem.

j) Szalafőn jegyeztem fel a *mēgēttē* alakot; ez a köznyelvi *mögött* névutónak felel meg.

k) A köznyelvi *méter*, a 100 cm Őriszentpéteren: *meter*. Kercaszomoron szintén: *meter*. 1988 őszén özv. Pongrácz Antalné Papp Margit magnóba mondta el az aratás menetét. Ebből idézek: „*Rēndre váktok, soruve* ’sarlóval’ *fēsēttēk*

'felszedtük';[tehát itt is: *fë* 'föl' helyett], *kötelet vetettünk, ez lett ëty k'ëvë, sorba hortok, hetesive k'ët m e t e r távolságot, av v^uöt a kepë*".

Szalfőn a 100 cm: *mitër*. Harcz Aladárné ezt mondta: *Im 'igy' monygyok: m i è t ë r*. Az őriszentpéteri *meter* mellett is terjed a *mⁱëtër ~ mⁱëter* változat is, főleg a középkorúak és a fiatalok körében.

l) Szalfőn a köznyelvi *fej* szó viszont *ö*-vel hangzik. *Ötöt* [tudniillik tehenet] *föjünk*. — *Tuggya, hun v^uötam: tehent föjt em*. Ez utóbbi alak a Szalfőről származó Harczné Horváth Szabinától való.

m) Az *által* igekötő az öregek beszédében *áti*-nak hangzik, ennek még archaikusabb változata az *átë*. Ez utóbbi gyakran fordul elő a Nyr. őrségi közleményeiben. Lássunk a még kihalóként élő lévő *átë* alakra egy példát. *Ëgyë még a fenye aszt az átëd^uött* 'rendetlen, hanyag' *embert!* Az *átë* — igekötőnél kicsit újabb *áti* alak: a fenti szólás: *Egye meg a fenye aszt az átíad^uött embërt*. [Az *átíad^uött* pontos jelentését nagyon nehezen tudtam megállapítani.]

n) A XVII. századi Őrségben keltezett levelekben több illabiális magánhangzó hallható, például *izen* 'üzen', *itötte* 'ütötte', *kiltek meg* 'küldték meg'. Én most csupán a *firiszünyi* 'fűrészelni' alakra lettem figyelmes.

Jegyzetek a mássalhangzók köréből

a) A köznyelvi *j* helyett bizonyos szavakban *gy* van. Már ZAKÁL írja 1818-ban: „Sok szavakban, de nem mindegyikben *gy*-t ejt. p. o. *Gyanku, gyere, gyaj, gyó* [én kurziváltattam. V. J.] (i. m. 73).

Az ÓHA. anyagának gyűjtése idején ez a nem kis mérvű *gy*-zés már nem volt meg. Tehát *Janku, jaj, j^uò* (viszont megmaradt az országszerzte használatos *gyere*). Ezt meg is írtam már 1954-ben: „Az őrségiek sokféle elmondták, hogy az öregek még így (azaz *gy*-vel) ejtették: *Gy^uòska* 'Jóska', *gy^uò* 'jó', *gyeg ~ gyiëg*” (Nyr. 78: 427). Ez körülbelül az a szó eleji *gy*-zés, aminek kiveszéséről PLÁNDER FERENC már 1832-ben írja: „a göcseji szőejtés... teljes elenyészéséhez közelget, csak az Anyaszentegyházaktól távolabb eső és tulajdon iskolamesterek nélkül szűkölködő helységeekben... hallani még illy és hasonló szólásokat: »*gyüö törgye meg kied gyárását*« stb.” (TudGyűjt. 1832. III, 63–64). Plánder kijelentéséről ezt jegyzi meg GÖNCZI 1914-ben (azaz 80 évvel PLÁNDER után): „Hát az ő [tudniillik PLÁNDER] idejében bizony nagyon keveset kophatott meg a göcseji nyelvjárás, mert az általa közölt szójárás szerint beszélnek még ma is az öregek” (GÖNCZI FERENC, Göcsej s vele kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914. 488). A szó eleji *gy*-zés kiveszésének idejét pontosan meg tudjuk állapítani. 1986 őszén Őriszentpéteren a 83 éves özv. Szabó Ferencné Galambos Olga említette: „Szalafeji asszonyok búcsún monták, „Gyancsi *gyug* *gyerëk*, mägissza”. Ugyanezt mondogatták más őriszentpéteri adatközlőim is.

Szalafőn a 62 éves özv. Belső Sándorné Laczó Aranka is hallott ilyeneket az öregektől: *Gyanku, Gyancsi, Gyulis*. Gúnyosan és tréfásan mondták Óriszentpéteren (nem manapság, hanem régebben a szalafejiekéről): „A *Gy^uöziik Gy^uözsijuknak a Gy^uözsija*. — (*Gy^uö gyárt*), hallottam az öregektü.” Ezt özv. Siska Antalné Vörös Irén 74 éves kitünő adatközlőm mondta Óriszentpéteren. (Nála szálltam meg 1987-ben.) — Érdekes egyébként, hogy az Őrségben *gyász kocsi* az öregek ejtésében így hangzik: *jász kocsi*.

b) A köznyelvi *jön* ige az Őrségben, főleg Óriszentpéteren és attól északra, a Szala folyó felett *gy*-vel hangzik: én *gyüök* vagy *gyüjök*, te *gyüssz*, ő *gyün* vagy *gyön*, mi *gyüjünk*, vagy *gyüvünk*, ti *gyüttök*, ők *gyünek*: múlt időben: én *gyüttem*, te *gyütti*, ő *gyütt* stb.; feltételes módban: én *gyünik* vagy *gyünnik*, te *gyüni*, ő *gyünö* 'jönne'. Az úgynevezett Bi^é vidéken ~ Besü vidéken „Besüsiégbe”, „Belsőségben” (az Magyarszombat, Gödörháza, Magyarszombatfa, Velemér és környéke), továbbá Kercaszomoron és Szalafőn: én *gy^uöjök*, te *gy^uössz*, ő *gy^uön*, mi *gy^uöjünk*, ti *gy^uöttök*, ők *gy^uönek*. Ezeket a *gy^uönek* típusú alakokat az óriszentpéteriek is ismerik (hiszen a két község lakói között az érintkezés gyakori): a szalafőiektől hallják, de ők maguk tübbnyire a *gyüök*, *gyüssz*, *gyün* alakokat használják. — Az erősen pejoratív jellegű *gyüt-mént* ember helyett szalafői hatásra ritkán illet is hallottam és jegyeztem fel Óriszentpéteren: *gy^uötmént*. „honnan hozta a sz^él, eszt a *gy^uötmént* embert?”

c) Még néhány szót arról, hogy a köznyelvi *jön* ige néhány ragozott alakja *j-s* formával kezd belopakodni az őrségi nyelvjárásba. Először néhány hagyományos formát említek: *gyütti* 'jöttél'. *Hitalak, mi^{ér} nem gyütti? Veleng gyütti*. — *Föling gyütti a fölhü*.

Noha előbb a köznyelvi *jön* igének néhány ragozott alakjában a *j-s* alakok beszivárgását említettem, ennek őrségi elterjedéséről nem tudok konkrét adatokat mondani, mert nagyon ritkán hallottam. — 1946-os, 1949-es tartózkodásom idejéből így alig van rá adatom. Az ŐHA.-ban is címszó és az általában *j-sen* hangzik: *jövü h^étén*. Legjobb tudásom szerint spontán beszélgetés közben a bölcs 70 éves Szabó Sándor „informátoromtól” hallottam először 1986-ban vagy 1987-ben a *jötri^é* alakot. Egy ilyen kényes kérdésben rákérdezéssel nemigen lehet a nyelvi valóságot megközelítő választ adni, csak hosszabb ideig tartó passzív megfigyeléssel lehet előbbre jutni.

A kérdést azonban e megállapítással korántsem érdemes lezárni.

Jelen dolgozatom gépelési hibáinak javíthatása közben véletlenül találtam a köznyelvi *jön* igének megfelelően két nyugat-dunántúli adatot a Magyar nyelvjárási magnetofonfelvételeink elemzése című dolgozatomban (MNy. 48: 95–102 és 251–42). Az egyik adat hetési, a másik dél-göcseji. A hetési Bödeházán készítettem magnetofonfelvételt Hajdú Farkasné Pintéres Erzsébet 79 éves asszonnyal. (A felvételt BALOGH LAJOS jegyezte le: a MNyj. 13: 180–3 alatt a 182. lapon ez olvasható: „*Akko më másik réggé jöttek össze*.” — A Zala megyei

Kerkateskándon, Dél-Göcsejben Hermán Istvánné Völgyi Veronika, 73 éves, a nyelvjárást jól beszélő adatközlővel 1960. november 10-én készítettem magneto-fonfelvételt. A felvételtől egy rövid részletet én írtam át és tettem közzé (MNY. 48: 99), ebből idézek. „*Hát 'èn láttam, amikor ot szédem a r'èpát, hát èty sz'èp uj autu g y ö n . Ja, ugyis talán agitálni j ö t t e k .*”

Az ÓHA. 78. sz. térképe a köznyelvi *jövö* (héten) őrségi megfelelőit nyújtja. A 2. sz. Rábagyarmaton: *gyü* [jövü], a 12. sz. Szalafőn *gy^uö* [jövü], a 17. sz. Óriszentpéteren: *jövü* (gy^uö). Az ÓHA.-ban több kutatóponton a *gyöví* és *jövü* egyenlő társadalmi érvényűnek van jelölve. A legtöbb hely azonban már a *jövü* a fő alak és a (*gyöví*) kihaló.

c) A köznyelvi *jég* szó toldalékos alakban *gy*-vel nagyon gyakori, az alapalak *gy'èg* és *gyekcsap*, *gyeg*. Fentebb már megírtam a különféle alakok földrajzi megoszlását. Ott a magánhangzó milyensége érdekelt, itt a szókezdő mássalhangzó hangalakja. Én az Őrségben *j'èg*, *jeges* stb. alakot sehol sem hallottam, „informátoraim” sem szóltak ilyenről.

d) A *gyün*, *gyön* igével kapcsolatban meg kell említenem egy rendkívül érdekes alakot, amit régi őrségi tartózkodásom idején, sem az ÓHA. készítése közben sem hallottam: ez a *gye* 'gyere'. Ilyen példákban hallottam Óriszentpéteren, Szalafőn, Kercaszomoron is: *Gye bi'è ènnyi! Mán m'ensz, gye vissza! Gye be!* vagy *gye bi'èl, gy'è be ~ gyi'è be* 'gyere be' 1987-ben 1988-ban Óriszentpéteren, Szalafőn és Kercaszomoron is hallottam.

e) A szó eleji *gy*-zészről szóló jegyzeteimről szóló részt a következő adatokkal szeretném befejezni.

Igen sok adatközlőtől hallottam Óriszentpéteren és Szalafőn is a (gy^uö) *sz'erint* és a *j^uö sz'erint* alakokat. 1986-ban, amikor búcsúztam Óriszentpéteren Zsohár Istvánéktól, ezt mondták: *j^uö sz'èr'è n 'èr'èsz'tè magát a Tanár Ur!* Ezt is feljegyeztem: *Sokszor ám (gyut) esz'embe.*

A *gyár* a köznyelvi *jár* igének megfelelően már nagyon ritka. Néhány régi szólásban, mondókában tehát elszigetelten maradt fenn csupán. De felírtam a következőt: Hiszen ha *ara jár, találkszik* 'találkozik' vele.

A *gyut esz'embe* mondást, szókezdő *gy*-vel csak ritkán hallottam. A fő alak: *jut esz'embe.*

e) röviden megemlékezem még az *ny*-ezés kérdéséről. Hogy mikor van és melyik a gyakoribb, az *ny* vagy az *n*, ezzel már sokat bajlódtam az ÓHA. adatainak ellenőrzése alkalmával. 1986-os és 1987-es megfigyelésem szerint is még mindig az *ny*-es alakok vannak többségben. A főnévi igenévben abszolút többségben van még mindig az *ny*: *tanunyi, füzetnyi, fizetnyi, beszinyi, mesinyi, dörgünyi* 'dörgölni', *ènni* stb. A főnévi igenévben szinte azt kellene vizsgálni, mikor van *n*.

A köznyelvi *nő* Óriszentpéteren *n*-es és *ny*-es alakban egyaránt megvan. Például *ny^uötti v^uöna* és *n^uötti v^uöna*. Példamondatot is írtam erről. — *Kany* 'kan',

fenye, fony: de a *fene* és a *fon*, tehát az *n*-es alak is megvan már az őrségi beszédben.

f) A köznyelvi *disznó* az Őrségben így hangzik: *disznu*. De kihaló alakként megvan a *disztu* is. Példa: *Nekem v^uót éggy anygyim, mindig asz monta, hát a d i s z t u k a t m ê k k ö e t e t n y i*. Ez ismert a nyelvjáráskutatók előtt. Az ÓHA.-ban is több címszó van a *disznó*-ról és toldalékolt alakjairól. Az ÓHA.-ban is sok *t-s* alak van. Érdekes, hogy ritkán még ma is hallható. — Szintén ritkán lehet még hallani az a határozott névelő helyett az *e-t*. Például „*E* bűdös kutya becsapott.” „*E* bűdös *disztu* becsapott, megdőglött, mire haza i^èrtem.”

Néhány alaktani megjegyzés

A hangtani kérdések megtárgyalásával kapcsolatban sok alaktani kérdés is szóba került. Például névszó- és igeretövek, határozóragok, igeragozás, birtokjel stb.

Az ÓHA.-ban a birtokos személyragozást igen részletesen taglaltam. Ezeket most nem ismétlem, mert a különleges, általában az Őrségre jellemző *tehenyejimek, tikajimak, lovajinkak* stb. alakzatok ma is elevenek. Kisebb mértékben megvan az Ormányságban is. „*Az ény gyerökkoromba még magunk őrisztünk a l o v a j i n k a k a t .*” (KERESZTES KÁLMÁN: MNny. 3: 375).

a) A birtokos személyragozásból egyet emelek ki.

Az egyes szám 3. személyben a rag: *-ë*. Például *zsebgvyë, tehennyë* labiális magánhangzójú töveknél *-ö*, pl. *szüvö*.

Az ÓHA.-ban Szalafőn és a hetési községekben általában megvan a régies *-i* rag is. Például *pi^ènzi* 'pénze', *ökri*. Nos 1986-os és 87-es gyűjtésem alkalmával is többször találkoztam még az *-i* ragos alakokkal. Persze ez csak kihalónak minősíthető. *Nagy v^uót neki a (mi^èrgi)*. *Ojan (mi^èrgi) van neki*. *Ollan átkozott (bi^èli) van, hogy mindën bort mēginna*. Az *-i* személyragos alakokat nemcsak Szalafőn jegyeztem fel, hanem Őriszentpéteren is, és Kercaszomoron is.

b) A többes szám 1. személyben a birtokos személyrag az Őrségben *-ank, -enk*, például *kutank, f^uödenk*, némelyik szóban azonban csak *-unk*, például *há-zunk* (ÓHA. 129. sz. térkép), éppen így: *tehenyünk*. Az ÓHA. 115. sz. térképen csak egy-két helyen ritkának vagy kihalónak jelezve előfordul a *(tehenenk)* vagy *(tehenyenk)*. A *velenk* 'velünk' alakot is gyakran hallottam és feljegyeztem: *Mij^èért nēm gyütti v e l e n k*; — *veleng gyütti*, de a *gyütti* mellett már kezd terjedni a *jött^è*, noha a *velenk* még birtokos személyragos alak eléggé szívós. Tehát így is hallani ma már: [*velenk jött^è*]. — *Nagyon j^uöba v^uót v e l e n k*. [Így: a *velenk* előtt a *t* nem zöngésedik, talán azért sem, mert a szókezdő *v* hang kiejtése előtt kis szünet van.]

c) Többes szám 3. személyben a köznyelvi *velük* helyett sokszor hallottam és feljegyeztem a *velek* alakot is. Példamondat: *Nëm aggotam 'törödtem' v e l ë k többet. — Mëgjártam v e l ë k a keny'ërsütisse.*

A *velek* alaknak ikerített változatát is hallottam és feljegyeztem Szalafőn spontán beszélgetés közben, tehát nem én tereltem a figyelmet erre a szóra: „*Naphosszat szántottunk v e l l ë k* [tudniillik a tehenekkel], *mig mindënd be-takartunk*”. Ezt a 68 éves Zsoldos József mondta legeltetés közben. Őróla már jelen dolgozatom egy fejezetében megírtam, hogy nagyon archaikus nyelven beszél, de ha valamire rákérdezek, akkor már nem használható adatközlő.

d) A *t* végű igéknél a múlt idő *t* jele előtt a magánhangzó gyakran kiesik. Például *Krumpit s ü t t e m* 'sütöttem'. Feljegyeztem a *Mariska süttö* — *pogácsa* vagy a köznyelvihez közeledve a *Mariska süttë* alakot is. Tehát a magánhangzó kiesése nem tűnt el. — Az ÓHA. 42. sz. térképének címszava: *elvetette*. A lapon általában a legtöbb kutatóponton az *evettë* alak szerepel. Őriszentpéteren az *evetëttë*, tehát a köznyelvies alak került a jegyzőfüzetbe és a térképre. Ámde 1986-os, 87-es és 88-as megfigyelésem szerint a *t* kiesése gyakran előfordult Őriszentpéteren is, sőt ma még az *evette* alakot sem tartanám kihálónak. Az *evettë* és *evetëttë*, a *süttö* és *sütöttö* — legalábbis az én megítélésem szerint — egyenlő társadalmi érvényűek, az Őrségben a két alak békésen megvan egymás mellett. Az adatközlő tudatában mindkét alak megvan, és hol az egyiket, hol a másikat választja, talán nem is tudatosan.

A most említett jelenség legfontosabb irodalmi adatait l. az ÓHA. 42. térkép-lap kommentárjában. Megvan már a BécsiK.-ben: 244: *futtatoc* 'fugistis'. Több nyelvjárásban, így a székelyben *futtam* 'futottam', a szlavóniai Kórógyon: *vettem* 'vetettem' (BALASSA: NYT. 23: 262). Megvan a palócban, az északkeleti nyelvjárásokban.

e) A MNyA. címszava a *teher* és *terhet*. 1986-ban és 87-ben többször hallottam és feljegyeztem a szót ilyen alakban: *terhibe*. Példamondat: *Ha gyöngé a loyam, t e r h i b e nëm foghatom be. Èty pár l^uò is mëgdöglött a faluba, mer t e r h i b e hajtotta.* — Az Őrségi adat jól beleillik a nyugat-dunántúli képbe. A MNyA. B kockájában általában a *terhe* alak van rögzítve, az A kockában van sok helyt *terë*, *teri*.

f) Jegyzetek a szóképzés köréből

A nominális szóképzéssel behatóan foglalkozik az ÓHA. A képzők, képző-bokrok cím alatt a térképlapok megértését megkönnyítő kommentárok is ezt tartalmazzák.

Az ÓHA. ide tartozó címszavak a következők: 89. *disznóölés*, 90. *disznóölésre*, 91. *sorozás*, 92. *sorozásra*, 93. *vetés*, 94. *vetéskor*, 95. *hófújás*, 96. *darázs*, 97. *vakondok*.

Az ÓHA. felsorolt térképlapjai meggyőzően szemléltetik, hogy az alapalak: *disznuölis* és *disznuölet*, vagyis a mai köznyelvi *-ás*, *-és* képző régebbi *-at*, *-et*

alakja is megvan; de tovább a toldalékolt helyzetekben gyakoribb az archaikus alak: *disznuöletre, disznuöledbe*. Ugyanígy alapalak: *vetis*, de *vetedbe, vetiske sorozat [sorozás]*, de a tovább ragozott alakokban már a fő alak a sorozatra csak terjedőként szerepel egy-két kutatóponton: [*sorozásra*].

Lényegesen a helyzet 1959 óta, tehát 30 év alatt sem változott. Legfeljebb annyiban, hogy a köznyelvi alak kicsit gyakrabban fordul elő a köznap beszédben, de az archaikusabbnak tűnő alakok sem haltak ki.

A deverbális szóképzéssel az ŐHA. nem foglalkozik, mert a köznyelvtől kevésbé tér el. Újabb vizsgálataim között is csak kevés példa akad. Ilyen például (*üdügel*) 'üdügél', tehát az archaikus változat még mindig él. (Bár 1947-ben Őrszentpéteren egy nagyon öreg ember így mondta: *üdügⁱél*). *Ott ü d ü g e t a tapon* vagy *Ott ü d ü g e t a^uőpon*.

g) Csak néhány példát tudok nyújtani, hogy az Őrségben más a képző hangalakja, mint a köznyelvben.

Ilyen például az *-ul, -ül* a köznyelvi *-odik* helyett, például *okosul* 'okosodik', a múlt idő *t* jele előtt a szótagzáró *l* kiesik. Tehát így hallottam gyakrabban: *mégokosutam*. De így is: *mégokosultam*. Szintén az *-ul, -ül* képzőt jegyeztem fel így: Ahogy ülök, *elálmosutam*. E példában az az érdekes, hogy Őrszentpéteren meg Szalafőn is több adatközlőtől hallottam a köznyelvi *álmos* szót *l* nélkül, tehát: *ámos*. Úgy vélem, hogy köznyelvi hatásra lopakodik vissza az *l* a fentebb idézett mondat első szavában a második szótagban, ahol ez olvasható: *elálmosutam*.

Az *-ül* képző van meg a *kümelegüt* 'kimelegedett' szóban. Például *Jaj, de k ü m e l e g ü t t e m*.

Ezt az adatot már idéztem a II/14. fejezetben az 1) pont alatt.

Csödén jegyeztem fel a következőt: *M e k f á j u t a lábom*. Tehát itt a köznyelvi *-dul* helyett az *-ul* a képző.

A köznyelvi *-odik* képző az Őrségben *-üdik* alakban hallható. *M e g l e p ü t t e k*, *hogy annyijan jelentkészték*. Ezt Szalafőn jegyeztem fel.

A köznyelvi *-odik* képző *-udik* vagy *-odik* alakban van meg.

A köznyelvi *-dos, -dös* gyakorító képzőt így hallottam egy adatközlőtől: *-(i)csál: dugicsál* 'dugdos'. Ez az adat spontán beszélgetés közben került elő. Én nem kérdeztem rá. A *dugicsál* alak ritkának minősítendő. Ezt is Szalafőn hallottam.

A denominális *-kodik, -kédik, -ködik* képző az Őrségben megegyezik a köznyelvivel. Például *Ollan k e m i n k e d e t t fölhu van, nem hiszém, hogy ebbü esü lesz*.

h) A köznyelvben szokatlan névutós és határozós szerkezetek az *l* kiesése miatt fordulnak elő az Őrségben (e kérdés félig-meddig már a mondattanba tartozik).

allu 'alól'; *hátu, mögü, kivü, mellü, fölü, feli* 'felé'. Néhány példamondat: *Ebéd m e l l ü gyüttünk el, mēkkinátak, de^{ju} v^uötünk lakva, montok, hogy nem tudunk ennyi. — Szata [községnév] f ö l ü 'felől', ha világosodik, be kö*

huzni a szekeret [tudniillik eső lesz]. *Mellejim ühecc* 'mellém ülhetsz', *ha akarsz*.

hëgyibëk mëntek 'rájuk mentek'

hëgyëttë 'rajta'. Példamondat: *Ez a rohat kakas mindik hëgyëttë van a tiknak*.

helëttë 'helyette'. Példamondat: *Majd rëvandzsáalom helëttë* 'Majd pótolom vagy viszonzom ő helyett'. — *helëtt* 'helyett'. Példamondat: *Eszt a helëtt vëttem, ami eveszëtt*.

i) Az őrsegi nyelvjárásban megvan az *eszik, iszik* ikes igéknek a régi irodalmi normáknak megfelelő szabályos ragozása, legalábbis a jelentő mód jelen időben. Az ÓHA.-ban a 166. sz. térkép *én eszem*, a 167. sz. térkép *én iszom*. A térkép tanúsága szerint alanyi ragozásban egyes szám 1. személyben *-m* a személyrag, így hangzik: *észëm, iszom* a fő alakokban, de már kezd terjedni az *én észëk és iszok* alak is. Az öregek beszédében ma is ez a helyzet; megvan az *-m* személyragos alak alanyi ragozásban. Bár legújabb megfigyeléseim (1986–1988 között) már nem uralkodó jellegű a hagyományos *-m* személyrag. Alanyi ragozásban a köznyelvben szokásos *k* személyrag is megvan. Talán nem járok el helytelenül, ha alanyi ragozásban a régi hagyományos és a mai köznyelvi változatokat egyenrangúnak minősítem. Friss példamondataim: *Nëm vagyok válogatus, mindënt mëgëszëm*. Ugyan az adatközlő így is mondja: *iën mindënt mëgëszëk*. Hasonlóan: *iën akármillen bort mëgiszom*, de így is: *iën nëm vizet iszok*.

Néhány mondattani jegyzet

Mondattannal nem foglalkoztam, ilyen irányú gyűjtőtervem nem volt, nem volt rá időm. Mégis felveszek jelen dolgozatomba néhány, a mondattan körébe tartozó adatot, amit egyéb gyűjtő feladatomban közben hallottam.

a) A *fönëk* 'fölfelé', a *lënek* 'lefelé' jelentésben közismertek Nyugat-Dunántúlról. De megvan az Őrségben az: *aranak* 'arrafelé', az *odának* 'odafelé', a *visszának* 'visszafelé', a *benëk* 'befelé', a *hazának* 'hazafelé' is. Néhány példamondat. *Mënd benëk, monta az Ibojnak, hogy ojan rosszu van*. — *Odának Jucika vezet, hazának a fijam*. — Vö. IMRE SAMU, NytudÉrt. 72. sz. 79.

b) A helyhatározónak érdekes kifejezése: *estibe. Várta egisz estibe; estilënkint* vagy *estelënkint*. Ez utóbbit először Szalafőn jegyeztem fel, de azután Őriszentpéteren is hallottam. *Estilënkint a^{ju}ò aluttej, a^{vu}òt a^{ju}ò vacsora*.

c) *zabⁱëru körte* jelöletlen határozós összetétel, az ÓHA. 172. sz. térképe. A térkép kommentárjában megadom, hogy ez a jelenség többfelé, így Moldvában Klézsén és Háromszékben is megtalálható.

d) *fütetkorra* 'az esti befűtés idejére'. *Fütetkorra meg'gyűjök*.

e) *Jop tette*, *hogy a fijának i'èpitett* 'jobban tette' stb. Hasonló megfigyelése van KISS J.-nek is Mihályiban: „*jop tennit* (= jobban tennéd), *ha hazagyünnil*.” Fejezetek a Mihályi nyelvjárás mondattanából: MNyTK. 164. sz. 36.

Ehhez hasonló a Rövid *i*-zés a hangsúlytalan helyzetben és a toldalékokban c. részben már idézett elbeszélés egy részlete.

„*Hád gondutam, hogy* 'hogyan' *ménnyek i'èn oda köpesz k'èzze* 'üres, védekező szerszám nélküli kézzel'.

f) *Nincs neki nehezzè* 'Nincs neki rossz sora'.

g) *Nekèm mindik keves pi'ènz v'ùt*. 'Nekem mindig kevés volt a pénzem'.

h) *Ugy akartam, hogy husfitra efogy a sz'ùjjs*. 'Úgy akartam, hogy húsvétra elfogyjon a szövé'.
i) *front elütt* 'a háborús támadás előtt'. *Mán a front elütt v'ùtunk mü is*.

VÉGH JÓZSEF